

leisure activity and one related to increasing tourism; regional industrialists' support of this scientific cultural institution to demonstrate to faraway fellow citizens that they could "build more than factory chimney stacks" (*niet alleen fabrieksschoorstenen weet te bouwen*, pp. 70-71); Bernink's relationships with Heimans, Thijsse, and others, and thus the *biologisch reveil*. This regional history of the first provincial natural history museum in the Netherlands illustrates the important role it played in the national context and ways in which regional and urban amateur and professional naturalists traveled and communicated in this period of renewed interest in nature. With his detailed exposition of the first one hundred years of *Natura Docet*, Groothuis has paved the way for more analytical scholarship on twentieth-century history such as the circulation of experts and expertise, regional tourism, and cultural institutions. Currently, *Natura Docet* is undergoing a major renovation that will take it – reinforced – into its second century.

Donna C. Mehos
Independent Scholar

Marion Boers, *De Noord-Nederlandse kunsthandel in de eerst helft van de zeventiende eeuw*, Zeven Provinciën Reeks 31 (Hilversum: Verloren, 2012) 116 p. ISBN 978-90-8704-288-2.

Gesubsidieerde kunstinstellingen en kunstenaars moeten ondernemender worden, zo luidt de roep van beleidsmakers sinds de jaren negentig van de vorige eeuw. Hoewel (kunst)-historica Marion Boers in *De Noord-Nederlandse kunsthandel in de eerste helft van de zeventiende eeuw* geen uitstapje naar het heden waagt, is de boodschap helder: zeventiende-eeuwse kunstenaars in de Republiek ontbrak het niet aan ondernemerszin. In het gunstige economische en culturele klimaat in de zeventiende-eeuwse Republiek konden de markten voor nagenoeg alle luxegoederen en culturele producten zich ontplooiën. Schilderijen werden zelfs een ware rage. De spectaculaire bloei van de Noord-Nederlandse kunstmarkt is niet alleen toe te schrijven aan de goed gedocumenteerde veranderingen in de consumptie en productie van kunstvoorwerpen, maar ook aan innovaties in de kunsthandel.

Met deze insteek plaatst Boers zich, net als met haar proefschrift uit 2001 over Haarlemse schilders tussen 1605 en 1635, in een inmiddels gevestigd onderzoeksveld: de economische geschiedenis van kunst en kunstenaars, in de jaren tachtig van de vorige eeuw nieuw leven ingeblazen door econoom Michael Montias. In dit 31e deel van een reeks beknopte monografieën over Nederlandse geschiedenis en cultuur in de vroegmoderne tijd wordt een stand van zaken in het onderzoek naar de kunsthandel in de Republiek in de eerste helft van de zeventiende-eeuw geschetst. Sinds Montias zich zo'n kwart eeuw geleden verwonderde over de geringe aandacht die de Nederlandse vroegmoderne kunsthandel ten deel was gevallen, is er gelukkig veel bronnenmateriaal boven water gekomen en beschreven door historici en kunsthistorici. Boers' belangrijkste verdienste is dat ze deze gefragmenteerde literatuur samen brengt in een zeer toegankelijk geschreven overzicht.

Uit een inleidend hoofdstuk en vier hoofdstukken ingedeeld naar verkoopkanaal, blijkt dat er niet alleen een sterke toename en differentiatie in de vraag naar en het aanbod van kunst te zijn geweest, maar ook in de kanalen waarlangs de kunstwerken

werden verhandeld. Een potentiële koper kon terecht in het atelier of de winkel van een schilder, in een meer of minder gespecialiseerde kunsthandel en op jaarmarkten en kermissen. Wie de aanschaf van een kunstwerk wilde combineren met spanning en vermaak kon zijn geluk beproeven in al dan niet legale veilingen, loterijen of dobbelspelen. Aan de hand van bekende en minder bekende voorbeelden wordt ook duidelijk dat men moeilijk van een homogene kunstmarkt kon spreken: handel in kunstvoorwerpen werd bedreven door uitdraagsters, die sterfhuisboedels opkochten en daarin soms ook een schilderij aantreffen, door succesvolle en minder succesvolle schilders, door kunstbedrijven zoals de firma Uylenburgh en door internationale agenten als Michel le Blon. Aan het begin van de Gouden Eeuw werden de meeste schilderijen nog door schilders en kunsthandelaars-schilders verkocht, maar na het eerste kwart van de zeventiende eeuw professionaliseerde de Noord-Nederlandse kunsthandel, onder invloed van de vergaande expansie en segmentatie van de primaire markt, het toenemende belang van de secundaire markt en de geleidelijke internationalisering van de kunstmarkt. Zo ontstonden in de Republiek, voortbouwend op ontwikkelingen in kunstmarkten in Zuid-Nederlandse steden in de vijftiende en zestiende eeuw, de contouren van de hedendaagse kunsthandel.

De auteur heeft ervoor gekozen de verschillende verkoopkanalen en marktsegmenten te beschrijven aan de hand van een aantal casestudies en treffende anekdotes. Op deze manier slaagt ze er in haar verhaal te behoeden voor verdrinkingsdood in de overweldigende hoeveelheid gegevens beschikbaar in de literatuur. De qua omvang bescheiden gehouden publicatie wordt hierdoor ook aantrekkelijk voor een breder publiek. Groot nadeel is echter dat Boers maar weinig analytische vragen stelt aan het materiaal. Het ontbreken van een conclusie is daardoor des te spijtiger. Het verhaal eindigt nogal abrupt na de bespreking van dobbelspelen, een distributiekanaal van marginaal belang en uitgespeeld na het midden van de zeventiende eeuw. Dit laat de lezer niet alleen achter met de vraag hoe het verder ging tegen het eind van de Gouden Eeuw, maar ook in verwarring over het relatieve belang van de verschillende verkoopkanalen. Een conclusie zou ook bij uitstek de plek zijn geweest om terug te komen op de relatie tussen de ontwikkeling en het karakter van de kunsthandel en de ontwikkeling van de kunstmarkt, aangekondigd in het introducerende hoofdstuk. Dat de ontwikkeling van de handel in kunstwerken bijdroeg aan de bloei van de kunstmarkt wordt nu als vanzelfsprekend beschouwd en in welke vorm en mate blijft nageoeg onbesproken. Een vergaande bestudering van deze relatie valt wellicht buiten de ambitie van dit boek, maar Boers had zich ook hierbij kunnen baseren op secundaire literatuur. Onder andere Michael Montias, Marten Jan Bok en Neil de Marchi & Hans Van Miegroet hebben in eerdere publicaties uiteengezet hoe de uitbreiding en professionalisering van de Noord-Nederlandse kunsthandel zowel gevolg als oorzaak kon zijn van de alsmat uitdijende markt voor schilderijen.

Claartje Rasterhoff

Erasmus Universiteit Rotterdam